

УДК 373.5.091

ФЕНОМЕН ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В УПРАВЛІНСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА

Новгородська Ю. Г., Кравченко Л. І.

У статті доведено, що сучасне інформаційне середовище є чинником, який вимагає формування нового типу культури – інформаційної. Інформаційні технології, ставши стрижнем сучасної цивілізації, не просто змінюють якість і зміст життя сучасної людини, вони детермінують формування інформаційної культури. Авторами розглянуто поняття "інформаційна культура" керівника. Здійснено огляд наукових джерел з цієї сфери. Репрезентовано розв'язання наукового завдання генезису розвитку інформаційної культури як феномену інформаційного менеджменту. Обґрунтовано розвиток інформаційної культури керівника фактором розвитку інформаційного суспільства. Підкреслено важливість розвитку в керівника уміння працювати з інформаційним матеріалом при прийнятті управлінського рішення, мотивації його до постійної самоосвіти та застосування отриманих знань на практиці.

Ключові слова: інформаційна культура, інформація, інформаційне суспільство, інформатизація.

В статье доказано, что современное информационное пространство является фактором, который требует формирования нового типа культуры – информационной. Информационные технологии, став стержнем современной цивилизации, не просто меняют качество и содержание жизни современного человека, они детерминируют формирование информационной культуры. Авторами рассмотрены понятия "информационная культура" руководителя. Осуществлен обзор научных источников из этой сферы. Представлены решения научной задачи генезиса развития информационной культуры как феномена информационного менеджмента. Обоснованно развитие информационной культуры руководителя фактором развития информационного общества. Подчеркнута важность развития у руководителя умение работать с информационным материалом при принятии управленческого решения, мотивации его к постоянному самообразованию и применение полученных знаний на практике.

Ключевые слова: информационная культура, информация, информационное общество, информатизация.

The article demonstrates that the modern information environment is a factor that requires the formation of a new type of culture – informational one. Having become the core of modern civilization, information technologies not only change the quality and content of the life of modern human, they determine the formation of information culture. The authors consider the notion of "INFORMATION CULTURE" of a leader. The authors conducted scientific overview in this area. The solution of the scientific problem to the genesis of the development of informational culture as a phenomenon of information management is represented. The development of leader's informational culture by the information society development is grounded. It was emphasized that a leader should develop his ability to work with information in the process of managerial decision, be motivated to constant self-education and apply acquired knowledge in practice.

Key words: information culture, information, information society, informatization.

Актуальність. Інтенсифікація інформаційних процесів, що відбуваються сьогодні, зумовлює істотне прискорення розвитку науково-технічного та інтелектуального потенціалу суспільства, підвищення рівня освіченості, загальної і професійної культури та інформованості людей. Наслідком поступового посилення цієї тенденції стає формування і збільшення частки соціально, політично та економічно

активного населення, зростання ролі особистісного чинника у забезпеченні бажаної ефективності суспільного виробництва. Така ситуація не просто ускладнює управління, а кардинально змінює його сутність, цілі й характер. А це, у свою чергу, вимагає формування нових моделей, методів і технологій управління соціальними системами, успішне оволодіння якими і являє собою сутність згадуваної концепції підготовки нової національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти.

Кардинальна зміна цілей соціального управління та істотне ускладнення його змісту і характеру висувають сьогодні принципово нові суспільні вимоги до професіоналізму та особистісних якостей керівників, підвищують значення їхньої загальної та управлінської культури, розуміння глибинної сутності, які теж неперервно розвиваються. Одним з найбільш динамічних її елементів виступає інформаційна культура. В умовах становлення і розвитку ринкової економіки та подальшої демократизації громадського життя процеси прийняття важливих і відповідальних управлінських рішень вимагають урахування і обробки великих обсягів інформації. Керівник не може прийняти ефективного рішення без системного аналізу проблемної ситуації та без всебічного урахування множини показників стану і характеру функціонування відповідної організації та зовнішнього відносно неї середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельною базою нашого дослідження послужили праці, які розглядають: філософські, соціологічні та психологічні проблеми культури – А. Арнольдов, В. Андрущенко, М. Вебер, П. Гайденко, І. Зязюн, В. Кремень, М. Каган, К. Леви – Строс та ін. Праці В. Бондаря, В. Лугового, В. Маслова, В. Олійника, В. Пікельної створюють теоретичне підґрунтя для управління освітою, на якому базується діяльність сучасного керівника навчального закладу. Сучасні підходи до визначення різних аспектів культури вивчали такі вчені, як-от: В. Біблер, В. Биков, В. Васильєв, В. Гуменюк, Н. Джинчарадзе, А. Дулатова, В. Каймін, Л. Калініна, М. Коляда та ін. Актуальні проблеми інформатики, які спричиняють наукову перспективу інформатизації як галузі світового значення представлено у працях Ю. Абрамова, Н. Амосова, Н. Вінера, А. Колмогорова, А. Соколовата ін. Проблеми визначення поняття "інформація", "інформаційна діяльність", "інформаційна культура" досліджено у працях Н. Макарової. Є. Семенюк, Н. Ямчука та ін.

Питання формування інформаційної культури знайшли висвітлення у працях Н. Апатової, М. Бургина, В. Галана, Б. Гершунського, В. Клочка, М. Жалдака, А. Уварова, М. Угриновича, С. Христовського. Проте недостатньо дослідженими залишаються проблеми формування інформаційної культури керівників.

Мета статті: теоретичний розгляд поняття інформаційної культури керівника як невід'ємної частини людської культури в цілому.

Виклад основного матеріалу. Важливими аспектами інформатизації управління освітою, його провідними характеристиками є культурний та інформаційний аспекти взаємодії феноменів інформації, управління і культур у сучасному глобалізованому інформаційному світі, їх проникнення, дифузія, діалог, конфронтація. Інтерес до проблем інформаційної культури в Україні, зокрема освіти, зумовлений насамперед тим, що розвинуті держави швидкими темпами переходять до нового типу економіки, який базується на знаннях (knowledge-based economy) та нового типу управління знаннями. Здатність України зберегти й підвищити свої позиції у світовому економічному та культурному просторі визначатиметься готовністю держави забезпечити пріоритетне інвестування у вітчизняний інтелектуальний потенціал. Тому освіта і наука стають пріоритетами державної політики, зокрема освітньої та інформаційної. Інформаційне суспільство, яке є новим типом існування людської спільноти, збагачує людську культуру новим суспільно значущим феноменом – *інформаційною культурою (ІК)*.

Актуальність звернення до поняття ІК визначається вимогами часу, в якому ми живемо. XXI ст. найчастіше називають "століттям інформації" або "інформаційним століттям". Розуміння того, що рівень ІК для сучасної людини є необхідною умовою її успішної соціальної адаптації та результативної професіональної діяльності в будь-якій сфері, стає поступово прописною істиною.

Теоретична і практична значущість формування інформаційної культури особистості нині є настільки суттєвою, що її успішне розв'язання набуло статусу самостійної науково-педагогічної проблеми. Феномен "*інформаційна культура*"

пов'язаний з двома загально-науковими поняттями – інформації і культури. Інформаційна культура нині асоціюється з техніко-технологічними аспектами інформатизації, набуттям навичок роботи на комп'ютері [8, с. 41–55]. Керівник для вільної орієнтації в інформаційних потоках освітньо-інформаційного середовища повинен уміти отримувати, опрацьовувати й використовувати інформацію за допомогою комп'ютера, телекомунікацій та інших каналів зв'язку. Це вимагає знання правил навігації серед великої кількості доступної інформації, навичок застосування інформаційних процесів, тобто певного рівня інформаційної культури. Як феномен, обумовлений рівнем загальної культури особистості, інформаційна культура – це показник її творчої активності, світосприйняття, рівня розвитку "сутнісних сил" людини.

Оскільки стрімке зростання рівня технологізації суспільства вступає в суперечність із психофізіологічними особливостями людини в засвоєнні значних обсягів знань та інформаційних ресурсів, рівнем культури їх використання, посилюючи розмежування між традиційною гуманітарною культурою і культурою технократичною, доречно навести визначення інформаційної культури спеціаліста як культури людини, готової до творчої роботи в умовах технолого-інформаційної системи розвитку суспільства [9, с. 77–83]. Саме інформаційна культура покликана гармонізувати внутрішній світ суб'єкта шляхом вироблення раціональної інформаційної поведінки, що дає змогу досягти рівноваги в інформаційно-комунікаційному взаємообміні з середовищем, яке ґрунтується на комп'ютерних і телекомунікаційних засобах.

Сучасний фахівець існує у світі інформації. Нині практично не можна назвати сферу людської діяльності, яка не зазнала б залежності від ринку інформації та не мала б потреби у використанні новітніх інформаційних технологій. Все це значною мірою змінює уявлення, погляди, поведінку, спосіб життя і мислення сучасної людини і висуває до неї нові вимоги, найважливішою серед яких є опанування інформаційною грамотністю та розвиток інформаційної культури. У наукових колах утверджується погляд на інформацію як на специфічно важливий стратегічний товар, орієнтований на обслуговування науки, техніки, бізнесу та економіки в цілому. Тому доречно включити інформаційну культуру та здатність орієнтуватися в інформаційному просторі до складу феноменів, які базуються на інформації та IP, детермінують багато процесів і є компонентами різних видів діяльності в усіх соціальних сферах.

Розвиток інформаційної культури залежить від ступеня надходження, опрацювання й ефективного використання інформаційних потоків із навколишнього середовища. Останнє означає, що сучасний керівник має бути відкритим до сприйняття інформації. З огляду на перенасиченість її в сучасному суспільстві, складність і різноманітність інформаційних технологій він має володіти високим рівнем ІК. Очевидно, що поняття ІК генерується двома фундаментальними поняттями: культура та інформація, відтворюючи їх взаємозв'язок і взаємовплив.

Наявність різних означень і трактувань ІК та їх ускладнення з урахуванням рівня розвитку суспільства свідчить про динамічність цього поняття й необхідність урахування вимог інформаційного розвитку суспільства при його визначенні.

Розгляд проблеми формування й розвитку інформаційної культури керівника безпосередньо пов'язаний з вивченням вітчизняного і зарубіжного доробку і здобутків науковців. В історії дослідження інформаційної культури представлено періодизацію розвитку феномена, який охоплює три періоди: перший – 70–80-ті роки ХХ ст., другий – 80–90-ті роки, третій – від 90-х років до сьогодення [4, с. 6–7].

Уперше поняття "інформаційна культура" з'явилося в пресі вже в 70–80-ті роки ХХ ст. у різних галузях науки. *Перший етап* характеризувався активним теоретичним вивченням проблеми формування інформаційної культури, якою цікавилися бібліографи, бібліотекознавці, книгознавці, а на початку 80-х років описати процес застосування інформаційної культури спробували фахівці з педагогіки. *Другий етап* розширив арсенал засобів формування інформаційної культури, наслідком чого стала активізація діяльності вчених не лише у педагогічній науці, а й у суміжних галузях знання, зокрема філософії та інформатиці. Відтоді поняття "інформаційна культура" набуває нового статусу та використовується в широкому науковому і

філософському контексті. До інформаційної культури ставляться як до ефективної організації інтелектуальної діяльності особистості. *Третій етап* визначив необхідність осмислення та обґрунтування теорії феномену інформаційної культури в межах не тільки класичної інформатики, кібернетики, соціального управління, культурології, а й нових наукових дисциплін – інформаційної культурології, інформаціології та соціальної інформатики [3].

Застосовується кілька підходів до вивчення інформаційної культури (ІК) і проблем її формування та розвитку. З них можна виокремити інформологічний, культурологічний та філософський. Сама інформаційна культура поділяється на три категорії: інформаційна культура суспільства (ІКС) загалом, інформаційна культура особистості (ІКО) та інформаційна культура спеціаліста-фахівця (ІКСФ) у конкретній професійній сфері.

Якщо розглядати інформаційну культуру як фрагмент єдиної й цілісної сфери, то ми її повинні розуміти і як спосіб людської діяльності, і як набір певних духовних джерел інформації цінностей та практичної реалізації виявлених можливостей. Однобічність, із значно вираженим технічним акцентом, не дає істинного уявлення про ті явища, що можуть бути представлені як інформаційна культура. Стосовно інформаційної культури логічно розрізнити два рівні її побутування: суспільний та особистісний. У першому випадку вона подається як сукупність постійної поведінкової інформації, як соціокод (термін уведений у науковий обіг М. Перовим), де накопичується, зберігається й передається все те, без чого суспільство не може існувати. На особистісному рівні інформаційна культура включається до загальної структури особистості поряд з культурною інтелектуальною, політичною або світоглядною, естетичною, моральною комунікативною. Її формуванню повинна сприяти спеціально орієнтована система культурологічної освіти. Насамперед це завдання стосується фахівців, для яких компоненти інформаційної культури визначають професійну компетентність... і інформаційну компетентність фахівця [2, с. 117–123].

Поняття інформаційної культури фахівця не набуло ще остаточного статусу. Однак його часто використовують при позначенні якості знань фахівців, під час обґрунтування вимог до них. Учені розглядають поняття інформаційної культури з позицій загального, вивчаючи специфіку взаємодії понять, які його складають, – визначення рівня знань фахівця, що засвідчує рівень його підготовки. В. Мінкіна пропонує вивести зміст поняття "інформаційна культура фахівця", виходячи з суті інформаційних процесів, які є невід'ємною складовою науково-технічної творчості й невіддільною від неї [10, с. 39–43].

Інформаційну культуру варто розглядати як достатній рівень організації інформаційних процесів, ступінь задоволення людей в інформаційному спілкуванні, рівень ефективності створення, збирання, зберігання, переробки, передання, подання й використання інформації, що забезпечує цілісне бачення світу, передбачення наслідків прийнятих рішень.

Ю. Брановський трактує ІК як "уміння розв'язувати задачі на ПЕОМ, спілкуватися один з одним і подавати людям інформацію в різних формах, не тільки вміння працювати з готовим прикладним програмним забезпеченням... і навіть не вміння програмувати". "Інформаційна культура, – зазначає науковець, – це, насамперед, проникнення в суть процесів обробки інформації, причому досить глибоке, щоб можна було легко й швидко розв'язувати різні задачі на ПК, подібно тому, як істинно грамотна людина може вільно читати й писати" [1]. Як одну з складових змісту ІК автор вирізняє "уміння користуватися автоматизованими інформаційними системами збирання, зберігання, переробки, передання й подання інформації, що базується на електронній техніці й системах телекомунікації". Іншою складовою Ю. Брановський вважає "володіння основами алгоритмізації: принципи побудови алгоритмів (метод покрокової деталізації "зверху вниз"), базові структури алгоритмів за необов'язкового вивчення якої-небудь процедурно орієнтованої мови програмування" [1].

Л. Калініна у своїх дослідженнях зазначає, що "... інформаційна культура розглядається як спосіб життєдіяльності людини в інформаційному суспільстві, як складова процесу формування культури людства. Саме інформаційна культура

покликана гармонізувати внутрішній світ суб'єкта шляхом вироблення раціональної інформаційної поведінки, що дозволяє досягти рівноваги в інформаційно-комунікаційному взаємобміні з інформаційним середовищем, яке переважно ґрунтується на комп'ютерних, телекомунікаційних і інших засобах зв'язку" [7].

Інформаційна культура керівника, на наш погляд, являє собою такі мінімальні обсяг і рівень знань, умінь і навичок, які необхідні йому для плідної роботи з інформаційними потоками і масивами, для ефективного використання технічних засобів і технологій збору, збереження, обробки, прийому / передачі, представлення та аналізу інформації з тим, щоб мати змогу формувати адекватні проблемній ситуації управлінські рішення та здійснювати ефективне управління функціонуванням і розвитком, відповідної організації чи іншої соціальної системи.

Інформаційна культура керівника – це знання керівником інформаційного менеджменту, соціальної інформатики й інформаціології, потенційних можливостей сучасних інформаційних технологій, процесів, управлінських інформаційних систем, уміння використовувати ці можливості в управлінській діяльності. Це вміння аналізувати, передбачати й прогнозувати управлінські та педагогічні ситуації з використанням засобів ІКТ, програмного забезпечення, за допомогою побудови інформаційних і математичних моделей педагогічних процесів та явищ й аналізу цих моделей, за допомогою автоматизованих інформаційних систем.

Під інформаційною культурою необхідно розуміти такий рівень інформаційної підготовки, який дає змогу керівникові не тільки вільно орієнтуватися в сучасному інформаційному середовищі, а й брати участь у його формуванні та перетворенні, сприяти розширенню інформаційних контактів й вільного доступу до локальних і глобальної інформаційної мереж.

Інформаційну культуру керівника можна розглядати й через його вміння формулювати свою потребу в інформації, ефективно здійснювати пошук необхідної інформації з усієї сукупності інформаційних ресурсів, обробляти й створювати якісно нову інформацію, використовувати інформаційно-пошукові системи, відбирати та оцінювати інформацію, а також мати здатність до відкритого інформаційного спілкування й комп'ютерну грамотність.

В авторській інтерпретації інформаційну культуру керівника розкриваємо як системну інтегративну характеристику актуалізації його знань, умінь, навичок адекватно орієнтуватися в інформаційному просторі, використовувати наявні інформаційні ресурси, створювати нові продукти своєї діяльності шляхом умілого комбінування інформаційного потенціалу з метою досягнення результатів управлінської діяльності відповідно до світогляду, ціннісних установок, професійних переконань, інформаційно-технологічного та інтелектуально-творчого досвіду.

Сформованість інформаційної культури передбачає управління інформацією про це середовище, оскільки процес управління, як і кожний вид менеджменту, базується на інформації, її аналізі й синтезі та є інформаційним процесом за суттю.

На сучасному етапі немає усталеної категорії, що відображає концепти та сутність феномена інформаційної культури керівника. Однак соціальне замовлення на керівника високого ґатунку у сфері освіти диктує вимоги до його знань й умінь, навичок у галузі інформаційних технологій, а отже, і до його інформаційної культури.

Висновки. Таким чином, у виявленні сутності інформаційної культури нам ближча позиція вчених, котрі розглядають її як важливу частину загальної культури людини детерміновану інформаційною складовою її діяльності та як сукупність інформаційного світогляду і системи знань, умінь та навичок, які забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність для оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб із використанням як карткових (каталогів і картотек бібліотеки), так і сучасних інформаційних технологій (за допомогою мережі Інтернет) і засобів ІКТ.

Інформаційна культура протистоїть дегуманізації розвитку, підміні духовних цінностей науково-технічними нововведеннями, захищає людину від надмірного впливу НІТ, маніпулювання її свідомістю через засоби масової інформації та базується на інформаційній компетентності.

Література

1. Брановский Ю. С. Методическая система обучения предметам в области информатики студентов нефизико-математических специальностей в структуре многоуровневого педагогического образования : автореф. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.02 / Брановский Ю. С. – М., 1995.
2. Вохрышева М. Г. Информационная культура в системе культурологического образования специалистов / М. Г. Вохрышева // Проблемы информационной культуры : сб. ст. / под ред. Ю. С. Зубова и И. М. Андреевой. – М. : Изд-во Моск. гос.ун-та культуры, 1994. – С. 117–123.
3. Гендина Н. Концепция формирования информационной культуры личности: опыт разработки и реализации / Н. Гендина // Открытое образование. – 2005 – № 6. – С. 74–82.
5. Гендина Н. И. Основы информационной культуры / Н. И. Гендина // Основы информационной культуры : сб. метод. материалов. – Кемерово, 1999. – С. 6–7.
6. Еременко Т. В. Информационная культура студентов / Т. В. Еременко // Университ. кн. – 1998. – № 6. – С. 39.
7. Калініна Л. М. Інформаційна культура керівника загальноосвітнього навчального закладу та критерії її виміру / Л. М. Калініна // Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту Педагогіки за 2010 рік: наукове видання. – К. : Інститут педагогіки НАПН України, 2011. – С. 24–25.
8. Каракозов С. Д. Информационная культура в контексте общей теории культуры личности / С. Д. Каракозов // Пед. информатика. – 2000. – № 2. – С. 41–55.
9. Кудин В. А. Информационная культура современного специалиста / В. А. Кудин // Теория и практика управления социальными системами. – 2000. – № 1. – С. 77–83.
10. Минкина В. Информационная культура и способность к рефлексии / В. Минкина // Высш. образование в России. – 1995. – № 4. – С. 39–43.